

Αίθουσα 10

«Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο». Η βυζαντινή κληρονομιά στους χρόνους μετά την Άλωση (1453-19ος αι.)

8 Εντοπίστε στα αριστερά της αίθουσας την εικόνα με την Εις Άδου Κάθοδο, μέσα 16ου αι.

Εικονίζεται ο Αναστημένος Χριστός να πατά τις σπασμένες πύλες του Άδη και να ανασύρει τους Αδάμ και Εύα από τους μαρμαρίνους τάφους τους. Στη βυζαντινή κοσμοθεωρία, στενά συνδεδεμένη με θεολογικές αναζητήσεις, ο χρόνος έχει γραμμική πορεία που ξεκινά από τη δημιουργία του κόσμου και καταλήγει στη Δευτέρα Παρουσία που σηματοδοτεί και το «τέλος» του χρόνου. Ο έσχατος χρόνος, το τέλος, προϋποθέτει μια ολοκλήρωση που θα επέλθει με την Εις Άδου Κάθοδο, την ανάσταση των νεκρών και την τελική κρίση ζώντων και νεκρών.

Αίθουσα 11

Ανακαλύπτοντας το παρελθόν

9 Στο ψηφιδωτό δάπεδο εντοπίστε το μήνα Απρίλιο, ως προσωποποιημένο νέο, στεφανωμένο με κόκκινα άνθη και καρπούς, α' μισό 5ου αι., Άνω Πόλη, Θεσσαλονίκη.

Μέτρηση του χρόνου σημαίνει και το ημερολόγιο του έτους, με σαφή αναφορά στους μήνες του. Οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούσαν το ιουλιανό ημερολόγιο, που καθιερώθηκε στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία το 46 π.Χ. από τον αυτοκράτορα Ιούλιο Καίσαρα, και το οποίο αντικατέστησε το παλιότερο ρωμαϊκό ημερολόγιο. Με το ιουλιανό ημερολόγιο η αρχή του έτους συνδέθηκε με την ηλιακή τροχιά και το χειμερινό ηλιοστάσιο και η Πρωτοχρονιά μετακινήθηκε από την 1η Μαρτίου στην 1η Ιανουαρίου. Οι δώδεκα μήνες του έτους συνέχισαν όμως να έχουν τη λατινική αριθμητική ονομασία που είχαν στο παλιότερο ρωμαϊκό ημερολόγιο. Ο Απρίλιος, από το λατινικό ρήμα *aperire*=ανοίγω, τέταρτος μήνας του ημερολογίου, σηματοδοτεί τον ερχομό της άνοιξης και το άνθισμα των λουλουδιών. Σήμερα χρησιμοποιούμε το βελτιωμένο ιουλιανό ημερολόγιο, γνωστό ως γρηγοριανό, από τον πάπα Γρηγόριο ΙΓ' (16ος αι.) που το εισήγαγε.

10 Στο ίδιο ψηφιδωτό δάπεδο εντοπίστε το μήνα Ιούλιο, ως προσωποποιημένο νεαρό, με δρεπάνι και στάχυα, α' μισό 5ου αι., Άνω Πόλη, Θεσσαλονίκη.

Ο Ιούλιος, ο έβδομος μήνας του ημερολογίου, αρχικά ήταν ο πέμπτος μήνας του παλιού ρωμαϊκού ημερολογίου και για αυτό λεγόταν *Quintilis*, από το *quintus* = πέμπτος. Το 44 π.Χ. ο Μάρκος Αντώνιος, μετά τη δολοφονία του Ιουλίου Καίσαρα, μετονόμασε προς τιμήν του το μήνα σε *Julius*, καθώς ο αυτοκράτορας και αναμορφωτής του ημερολογίου είχε γεννηθεί εκείνο το μήνα. Η συμβατική λατινογενής ονομασία των μηνών του ιουλιανού ημερολογίου ήταν χωρίς περιεχόμενο, ιδιαίτερα στους μη λατινόγλωσσους λαούς της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Έτσι, σταδιακά, οι άνθρωποι δημιούργησαν νέες ονομασίες και προσωποποιήσεις, που σχετίζονταν με τις γεωργικές εργασίες που τελούνταν κάθε μήνα. Ο Ιούλιος μήνας συχνά απεικονίζεται ως θεριστής νέος, με δρεπάνι και στάχυα, σε ψηφιδωτά δάπεδα του 5ου-6ου αι. Η συνύπαρξη των μηνών, των εποχών και του ζωδιακού κύκλου σε χριστιανικά ψηφιδωτά συμβολίζει τον αέναο κύκλο της φύσης και την αρμονία του θεϊκού σύμπαντος.

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΜΕΤΡΩΝΤΑΣ ΤΟ ΧΡΟΝΟ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Η έννοια του χρόνου απασχόλησε τον άνθρωπο από πολύ νωρίς. Στην αρχή προσπάθησε να ερμηνεύσει τη δημιουργία του κόσμου, το παρόν και το άγνωστο μέλλον κοιτώντας τον έναστρο ουρανό και πλάθοντας μύθους.

Επαναλαμβανόμενα φυσικά φαινόμενα, όπως η εναλλαγή μέρας-νύχτας, των εποχών και οι φάσεις της σελήνης γέννησαν την έννοια του χρόνου και του ημερολογίου. Ο υπολογισμός του χρόνου ήταν σημαντικός για την επιβίωση του ανθρώπου καθώς τον βοηθούσε να προβλέψει τις καιρικές συνθήκες και να προγραμματίσει τις δραστηριότητές του.

Ορισμός του χρόνου σημαίνει: καθορισμός της χρονολογίας, του έτους που βρισκόμαστε με αναφορά σε γνωστή αφετηρία, ημερολόγιο του έτους με υπολογισμό μήνα και ημέρας και τέλος μέτρηση της ώρας.

Οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούσαν διάφορα συστήματα για να ορίζουν τα γεγονότα και να μετρούν το χρόνο που μεσολαβεί ανάμεσά τους. Ποτέ δεν έζησαν τη χρονολογία-σταθμό 1000 μ.Χ., γιατί ποτέ δεν υπολόγισαν το χρόνο με αφετηρία τη γέννηση του Χριστού. Το σύστημα χρονολόγησης με τους όρους π.Χ. και μ.Χ., εφαρμόστηκε επίσημα στη Δύση στον 8ο αι. ενώ στην Ανατολή από τον 17ο αι.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΜΟΥΣΕΙΟ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

European Heritage Days
Journées européennes
du patrimoine

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού
Λεωφόρος Στρατού 2, Θεσσαλονίκη
τηλ. 2313 306400 | fax. 2310 838597
e-mail: mbp@culture.gr | http://www.mbp.gr

Κείμενα - Επιμέλεια
Αντιγόνη Τζιτζιμπάση, αρχαιολόγος

Σχεδιασμός εντύπου
POLYPTYCHON
www.polyptychon.gr

Εκτύπωση
ΜΑΥΡΟΓΕΝΗΣ Α.Ε.

ΧΟΡΗΓΟΣ

Σωματείο Φίλων Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

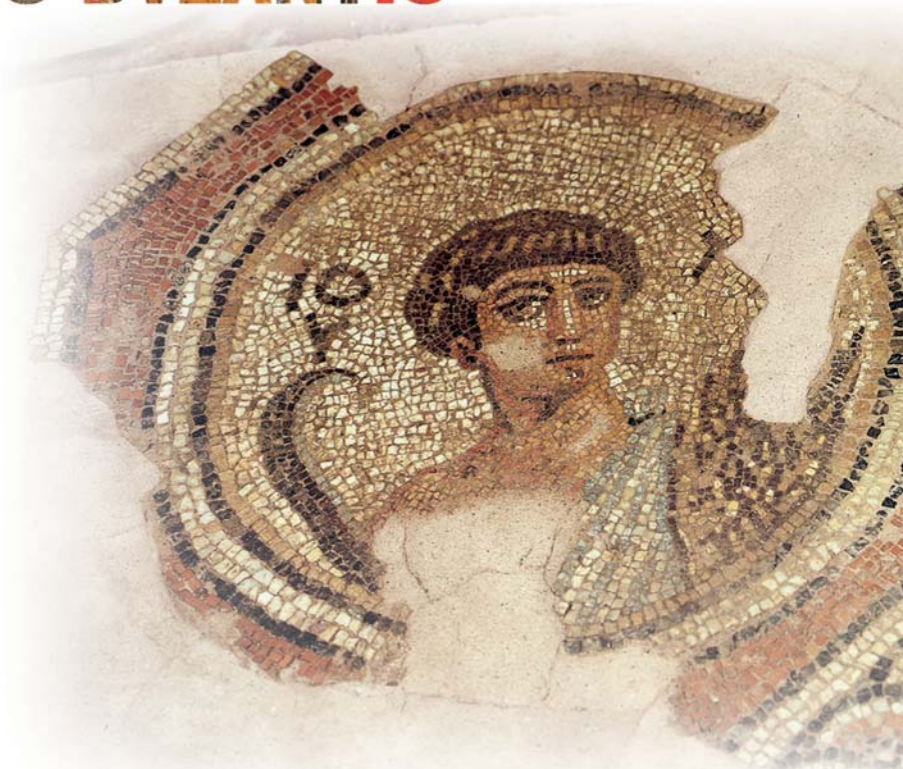
ΜΟΥΣΕΙΟ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

European Heritage Days
Journées européennes
du patrimoine

ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΗΜΕΡΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΕΥΡΩΠΗ, ΜΙΑ ΚΟΙΝΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΜΕΤΡΩΝΤΑΣ ΤΟ ΧΡΟΝΟ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

27 - 29.09.2013 & 26 - 28.09.2014

Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού συμμετέχει στον εορτασμό των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς που συντονίζει η Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Θέμα της διετίας 2013-2014 είναι ο χρόνος με γενικό τίτλο εκδηλώσεων «Τα πρόσωπα του Χρόνου».

Το θεματικό φυλλάδιο που κρατάτε θα σας βοηθήσει να περιηγηθείτε στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού και να εντοπίσετε δέκα επιλεγμένα αντικείμενα που παρουσιάζουν διάφορους τρόπους χρονολόγησης των Βυζαντινών και όργανα μέτρησης του χρόνου. Η ειδική σήμανση θα σας βοηθήσει να τα εντοπίσετε.

Αίθουσα 1

Ο παλαιοχριστιανικός ναός

1 Εντοπίστε στα αριστερά της αίθουσας τη μαρμάρινη επιγραφή του διακόνου Ανδρέα, 532 μ.Χ., Θεσσαλονίκη. Στον 3ο και 4ο στίχο αναφέρεται ότι ο Ανδρέας πέθανε δεις μ(ετά) την υπ(ατειάν) Φλ(αβίων) Λαμπαδίου/[και] Ορέστου των μεγαλοπρ(επεστών)+ που σημαίνει δυο χρόνια μετά από το έτος που το αξίωμα των υπάτων κατείχαν οι Λαμπάδιος και Ορέστης, δηλαδή 530+2=532 μ.Χ.

Ένας από τους τρόπους ορισμού του χρόνου είναι με το επώνυμο έτος που δηλώνει το έτος ανόδου ενός προσώπου σε πολύ υψηλό αξίωμα, όπως στο αξίωμα του υπάτου, στον αυτοκρατορικό και πατριαρχικό θρόνο.

Το υπατικό αξίωμα ήταν αρχικά ανώτατο δικαστικό που μετατράπηκε σε τιμητικό. Κάθε χρόνο οι αυτοκράτορες διόριζαν έναν ύπατο, και από το 399 μ.Χ. κι έπειτα δύο, έναν στην Κωνσταντινούπολη και έναν στη Ρώμη. Εξαιτίας της ετήσιας διάρκειάς του και της εναλλαγής των προσώπων που κατείχαν τη θέση χρησιμοποιήθηκε στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας για τον ορισμό του έτους.

Η χρονολόγηση με το υπατικό αξίωμα γνώρισε μεγάλη διάδοση από τον 4ο ως τα μέσα του 6ου αι. οπότε ο τίτλος μετατράπηκε σε ισόβιο αυτοκρατορικό και τελικά καταργήθηκε από τον αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ΄ (886-912).

Αίθουσα 2

Παλαιοχριστιανική πόλη και κατοικία

2 Βρείτε στα δεξιά της αίθουσας το χάλκινο νόμισμα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α΄ (527-565 μ.Χ.), Θεσσαλονίκη. Στην πίσω όψη του αναγράφεται η τιμή του νομίσματος Κ (=20), και αριστερά και δεξιά ANNO XIII, (=13ο έτος), δηλαδή 527+13=539/540 μ.Χ.

Άλλος τρόπος ορισμού του χρόνου είναι με τα έτη βασιλείας του αυτοκράτορα. Το σύστημα αυτό εμφανίζεται σε νομίσματα του 6ου-7ου αι. που είναι φορείς της επίσημης κρατικής ιδεολογίας.

Στην κύρια όψη του νομίσματος παριστάνεται ο αυτοκράτορας με στρατιωτική ενδυμασία, κρατώντας στο χέρι σταυροφόρο σφαίρα. Κυκλικά διαβάζουμε την επιγραφή Dominus Noster Iustinianus Perpetuus Augustus, που σημαίνει «ο Κύριός μας Ιουστινιανός, ο αιώνιος αυτοκράτωρ». Σύμφωνα με τα στοιχεία της πίσω όψης, το νόμισμα εκδόθηκε όταν ο Ιουστινιανός βρισκόταν στο 13ο έτος της βασιλείας του, που αντιστοιχεί στο έτος 539/540 μ.Χ., επτά χρόνια μετά τη στάση του Νίκαια.

Αίθουσα 3

Από τα Ηλύσια Πεδία στον χριστιανικό Παράδεισο. Ταφές και κοιμητήρια στην παλαιοχριστιανική εποχή

3 Εντοπίστε στα αριστερά της αίθουσας τη μαρμάρινη επιγραφή του Παραμόνου και του Δημητρίου, 5ος -6ος αι., Θεσσαλονίκη. Στους τελευταίους τέσσερις στίχους διαβάζουμε ότι ο Δημήτριος πέθανε «προ δεκαπέντε καλανδών Μαρτίων ημέρα Κρόνου», δηλαδή το Σάββατο 15 Φεβρουαρίου.

Η αριθμηση των ημερών του μήνα δεν ήταν συνεχής -όπως σήμερα- αλλά γινόταν με αναφορά σε σταθερά χρονικά σημεία του μήνα: τις καλένδες (calendae), που ήταν η πρώτη μέρα του μήνα, στις νόνες (nonae), η 8η μέρα πριν την πανσέληνο και τις ειδούς (idus), η μέρα της πανσελήνου.

Όσον αφορά την εβδομάδα, συμβατική μονάδα χρόνου επτά ημερών, οι Βυζαντινοί την παρέλαβαν από τους Εβραίους. Οι μέρες της ονομάζονταν αριθμητικά ως πρώτη μέρα, δεύτερη, κ.ο.κ. Η έκτη μέρα ήταν της παρασκευής, της προετοιμασίας για το Σάββατο, ημέρα αργίας. Οι Βυζαντινοί όρισαν ως πρώτη ημέρα της εβδομάδας την Κυριακή, ημέρα του Κυρίου.

Στην Ανατολή οι μέρες της εβδομάδας έφεραν και τις ονομασίες των γνωστών τους πλανητών: ημέρα Ήλιου (Κυριακή), ημέρα Σελήνης (Δευτέρα), ημέρα Άρη (Τρίτη), ημέρα Ερμή (Τετάρτη), ημέρα Δία (Πέμπτη), ημέρα Αφροδίτης (Παρασκευή) και ημέρα Κρόνου (Σάββατο). Οι ονομασίες αυτές ενσωματώθηκαν σε αρκετές ευρωπαϊκές γλώσσες, όπως Saturday και Sunday, ημέρα Κρόνου και Ήλιου. Η επιγραφή αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα στη Θεσσαλονίκη με πλανητική ονομασία ημέρας.

Αίθουσα 4

Από την Εικονομαχία στη λάμψη των Μακεδόνων και των Κομνηνών

4 Βρείτε στα αριστερά της αίθουσας τη μαρμάρινη ανάγλυφη πλάκα με πουλιά και φυτά από χριστιανικό τάφο του 11ου-12ου αι. ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη. Η πλάκα επαναχρησιμοποιήθηκε στον τάφο του ραββίνου Ισχακ Σαρούκ, που πέθανε τη Δευτέρα 9 Χεσβάν 5375, δηλαδή το Νοέμβριο του 1615 μ.Χ.

Οι Εβραίοι χρονολογούσαν έχοντας ως αφετηρία το έτος δημιουργίας του κόσμου που σύμφωνα με την ιερή παράδοσή τους αντιστοιχεί στην ημερομηνία 7 Οκτωβρίου 3761 π.Χ. Η σχετικότητα της έννοιας σε ποιο έτος συνέβη ένα γεγονός, αποτέλεσμα της διαφορετικής αφετηρίας που είχαν οι λαοί, φαίνεται στην τριστιχη εβραϊκή επιγραφή που δηλώνει το θάνατο του Ισχακ Σαρούκ, τη Δευτέρα στις 9 Χεσβάν, του όγδοου μήνα στο εβραϊκό ημερολόγιο, του έτους 5375, που αντιστοιχεί στο Νοέμβριο του 1615 μ.Χ.

Αίθουσα 7

Το Λυκόφως του Βυζαντίου (1204-1453)

5 Κατευθυνθείτε αριστερά και εντοπίστε το μαρμάρινο επίκρανο παραθύρου που χρησιμοποιήθηκε στον τάφο του ιερομονάχου Ισαάκ, που πέθανε το έτος 6856 από κτίσεως κόσμου, δηλαδή το 1348 μ.Χ.

Από τον 7ο-8ο αι. οι Βυζαντινοί άρχισαν να χρονολογούν με το έτος κτίσεως, δηλαδή δημιουργίας του κόσμου, που αντιστοιχεί στο 5508 π.Χ. Για τους Βυζαντινούς όμως η αρχή του έτους ήταν η 1η Σεπτεμβρίου. Για τη μετατροπή μιας χρονολογίας από κτίσεως κόσμου υπολογίζουμε ως έτος αφετηρίας το 5508 π.Χ., όταν αναφέρεται το διάστημα από 1 Ιανουαρίου ως 31 Αυγούστου, και το 5509 π.Χ. για το διάστημα από 1ης Σεπτεμβρίου ως 31 Δεκεμβρίου.

Η 1η Σεπτεμβρίου συνέπιπτε επίσης με την αρχή της ινδικής. Η ινδικός, από τη λατινική λέξη indictio=ορισμός, ή ινδικιώνα, ήταν επαναλαμβανόμενος -πεντα-

ετής αρχικά κύκλος- που θεσμοθετήθηκε στην Αίγυπτο από τον Διοκλετιανό (284-305) και αφορούσε την κατανομή των κρατικών φόρων. Ο Μ. Κωνσταντίνος διέυρυνε τον κύκλο σε 15 έτη και η πρώτη δεκαπενταετής ινδικιώνα ξεκίνησε ως σύστημα χρονολόγησης την 1η Σεπτεμβρίου του 312. Η χρονολόγηση με ινδικιώνα παραμένει ωστόσο ασαφής, καθώς προσδιορίζει μόνο το έτος μέσα σε έναν επαναλαμβανόμενο δεκαπενταετή κύκλο.

Η αρχή της ινδικής, η 1η Σεπτεμβρίου, επιβιώνει ως αρχή του εκκλησιαστικού έτους.

Αίθουσα 8

Συλλογή Ντόρης Παπαστράτου

6 Εντοπίστε στα αριστερά της αίθουσας το χαρακτηριστικό με τη Μονή του Αγίου Παύλου του Άθω, 1798, τυπογραφείο Βιέννης. Στον πύργο του καμπαναριού απεικονίζεται μηχανικό ρολόι.

Οι άνθρωποι, ήδη από την αρχαιότητα, πειραματιζόνταν με όργανα που μετρούσαν το χρόνο με βάση την περιοδική, επαναλαμβανόμενη κίνηση. Από την κλεψύδρα με τη ροή του υγρού, ως τη δημιουργία οργάνων μέτρησης του χρόνου με οδοντωτούς τροχούς, όπως ο μηχανισμός των Αντικυθήρων (2ος αι. π.Χ.), και τα σύγχρονα ατομικά χρονόμετρα μεσολάβησε μια μακρά τεχνολογική διαδικασία.

Στην Ευρώπη τα πρώτα μηχανικά ρολόγια χρησιμοποιήθηκαν σε καθολικά μοναστήρια. Το 14ο-15ο αι. άρχισαν να τοποθετούνται δημόσια ρολόγια σε πλατείες και σε καμπαναριά στις μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις.

Στο Άγιο Όρος πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο, ο υπολογισμός του χρόνου ακολουθεί τη βυζαντινή παράδοση αλλά ταυτόχρονα απαντούν πολλές τεχνολογικές εφευρέσεις της εποχής.

Αίθουσα 9

Συλλογή Δημητρίου Οικονομόπουλου

7 Βρείτε στο κέντρο της αίθουσας την εικόνα της αγίας Αικατερίνης με κρικωτό αστρολάβο, 17ος αι.

Τα βιβλία, ο διαβήτης και ο κρικωτός αστρολάβος, υποδηλώνουν τη μεγάλη μόρφωση της αγίας Αικατερίνης από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.

Ο κρικωτός ή σφαιρικός αστρολάβος είναι από τα αρχαιότερα φορητά, αστρονομικά όργανα και παριστάνει υπό κλίμακα τον ουρανό έχοντας ως κέντρο τη Γη. Σύμφωνα με τον αστρονόμο Πτολεμαίο Κλαύδιο (2ος αι. μ.Χ.) που τον περιγράφει για πρώτη φορά, αποτελείται από δυο μεταλλικούς σταθερούς δακτυλίου και τρεις κινητούς. Με τη βοήθεια του αστρολάβου και με μαθηματικούς υπολογισμούς εντοπίζουν το γεωγραφικό πλάτος, τη θέση των πλανητών, το σημείο ανατολής και δύσης διάφορων αστερών και την ώρα.

Στη Δύση ο κρικωτός αστρολάβος είναι γνωστός ως αρμιλάρια σφαίρα, από τη λατινική λέξη armilla=βραχιόλια. Εξέλιξη του κρικωτού αστρολάβου αποτελεί ήδη από τον 5ο-6ο αι. ο πιο εύχρηστος βυζαντινός, επίπεδος αστρολάβος από τον οποίο επηρεάστηκαν τον 8ο-9ο αι. Πέρσες και Άραβες αστρονόμοι.